

Violetta Krawczyk

"Kalevala" Lönnorta a kierunki rozwoju fińskiej myśli folklorystycznej

Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature 32, 297-306

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

VIOLETTA KRAWCZYK

„KALEVALA” LÖNNROTA A KIERUNKI ROZWOJU
FIŃSKIEJ MYŚLI FOLKLORYSTYCZNEJ

Udostępnienie polskiemu czytelnikowi pełnego przekładu poetyckiego *Kalevali*¹ w dwusetną rocznicę pierwszej wersji edycji fińskiej stało się nie tylko interesującym wydarzeniem literackim, lecz również zwróciło uwagę na bogactwo i wspaniałą tradycję folkloru fińskiego, a co za tym idzie, na zagadnienie tradycji badań nad literaturą ludową, która emanowała na całą folklorystykę europejską. Wydaje się, iż jest to także właściwy moment do naszkicowania głównych tendencji w badaniach nad fińską tradycją runiczną, której substratem stał się zapis i opracowanie jej części w postaci słynnej *Kalevali*.

Motywelem przełomowym w nieuporządkowanym, romantycznym zbieractwie folkloru fińskiego stała się działalność lekarza i humanisty, późniejszego profesora literatury na Uniwersytecie w Helsinkach Eliasa Lönnrota, który w latach 1828—1835 wędrował po terenach wschodniej Finlandii i Karelii, zapisując zasłyszane epickie pieśni ludowe. Aktywność terenowa i pasja Lönnrota i innych zbieraczy folkloru stały się motywem inspirującym do założenia Fińskiego Towarzystwa Literackiego, które od początku swego istnienia (tj. od 1831 r.) po dzień dzisiejszy patroluje gromadzeniu i opracowywaniu materiałów folklorystycznych².

Spośród licznych publikacji Lönnrota przypomnimy tu tylko te, które złożyły się na powstanie ostatecznej wersji fińskiego eposu narodowego. Były nimi: praca ludoznawcza *O bogu starożytnych Finów, Väinämöinenie*, 1827; czterotomowy zbiór pieśni *Kantele*, 1829—1831; *Zbiór pieśni o Väinämöinenie* (znany również pod nazwą *Pra-Kalevala*), 1833; zbiór 32 pieśni (ok. 12 tys. wersów) zatytułowany *Stara Kalevala*, 1835; zbiór pieśni *Kan-*

¹ *Kalevala*. Przekład poetycki J. Ozgi-Michalskiego, przekład filologiczny K. Laszeckiego, wstęp J. Ozga-Michalski, postłowie M. i J. Bańczewscy, Warszawa 1974, ss. 762.

² Por. V. Krawczyk, *Archiwum Folklorystyczne Towarzystwa Literackiego w Helsinkach*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1973, seria etn. nr 17, s. 147—153.

teletar, 1840—1841; dzieło wieńczące — *Kalevala* (50 run, 23 tys. wersów), 1849.

Wydanie *Kalevali* w jej pełnym i zamkniętym kształcie wywołało liczne reperkusje w gronie fińskich zbieraczy i badaczy folkloru. Pierwsze prace badawcze³ stanowiły zacyz dyskusi o pochodzeniu run zgromadzonych przez Lönnrota. Zastanawiano się nad ich proveniencją: czy runy przywędrowały z terenów zachodnich do regionów północno-wschodnich zamieszkałych przez ludy bałto-fińskie, czy też funkcjonowały li tylko na terenach wschodnich, tam gdzie je odnaleziono?

Jednocześnie Fińskie Towarzystwo Literackie rozpoczęło wielką kampanię zbierania pieśni tzw. kalewalicznych, tj. run będących bądź to wariantami *Kalevali*, bądź to charakteryzujących się tzw. metrum-Kalevali⁴. Celem nowej działalności było kolekcjonowanie zbiorów folklorystycznych w taki sposób, by mogły być one wykorzystane w pracy badawczej. Początkowo akcja ta dotyczyła materiałów pomocnych do badania eposu Lönnrota, a mianowicie gromadzenia autentycznych wariantów *Kalevali* zapisanych w terenie. Rezultatem tak ukierunkowanej akcji było 33-tomowe dzieło, pierwotnie zatytułowane *Kalevalan toisinnot (Warianty Kalevali)*, później przemianowane na *Suomen Kansan Vanhat Runot (Starodawne runy ludu fińskiego)*, ukazujące się w Helsinkach w latach 1908—1948.

Tak zorganizowane zbieractwo starych pieśni spełniało wymagania nowej naukowej myśli folklorystycznej, która cieszyła się popularnością już w ostatnich latach XIX wieku. Była nią porównawcza metoda geograficzno-historyczna, którą stworzył Julius Krohn, syn zaś jego Kaarle — kontynuował dzieło. Działalność praktyczna obu uczonych wyraziła się zapisaniem 18 tys. wariantów prozy i poezji ludowej. Metoda geograficzno-historyczna, zwana metodą fińską, polegała na gigantycznej pracy ustalania szlaków wędrówki i filiacji wątków literatury ludowej w celu odtworzenia historii badanych wątków i odnalezienia ich archetypów⁵.

³ Zarówno Lönnrot, jak i Ahlquist, Neovius i Castrén uważali, iż ojczyzną *Kalevali* była Karelia, natomiast za zachodnim pochodzeniem tych run opowiadali się Borenius i Aspelin. Patrz E. Lönnrot, *Kalevala*, Helsinki 1849, s. IV—V; M.A. Castrén, *Föreläsningar i finsk mytologi*, „Nordiska resor och forskningar III”, Helsingfors 1853; A. Borenius, *Missä Kalevala on syntynyt? Suomen Kuvalehti*, Helsinki 1873; E. Aspelin: *Kalevalan tutkimuksia*, Helsinki 1882; *Pohjola ja Kalevala*, Valvoja 1881; K o h t a m ä k i, *August Ahlquist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*, Helsinki 1956.

⁴ Por. M. Sadoniemi, *Die Metrik des Kalevala-Verses*, Helsinki 1951; również interesujące objaśnienia specyfiki wersyfikacyjnej tzw. metrum-Kalevali w posłowie Bańcerowskich do polskiego wydania, s. 750—751.

⁵ Naukowe zasady badań metodą fińską opisał jeden z wybitnych jej przedstawicieli W. Anderson w pracy *Handwörterbuch des deutschen*

Julius Krohn⁶, odrzucając sam epos w układzie Lönnrota, skupił się głównie na wariantach kalevalicznych i poszukiwał w tematyce, języku i stylu starych run zapożyczeń germańskich i słowiańskich. Natomiast Kaarle Krohn poszukiwał genezy tradycji runicznej, początkowo opowiadając się za okresem kultury chrześcijańskiej, adaptującej rudymenty pogańskie⁷, później zaś zmienił swój pogląd, umieszczając runy w okresie późnego średniowiecza jako wynik wpływów estońskich i zachodniofińskich⁸. Jeszcze kilkakrotnie zmieniał Krohn swoje zdanie w kwestii karelskiego pochodzenia run i okresu ich powstania, by wreszcie ostatecznie opowiedzieć się za koncepcją, w świetle której epickie pieśni kalevaliczne miałyby narodzić się na terenie zachodniej Finlandii w okresie wczesnofeudalnym⁹. Pod wpływem Krohna znalazło się wielu znakomitych uczonych fińskich¹⁰ i europejskich¹¹, choć i liczba przeciwników była niemała, zarówno na gruncie fińskim¹², jak i zagranicą, głównie wśród uczonych radzieckich¹³.

Märchens, t. 2, Berlin 1940, s. 508. Por. K. Krohn: *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926; *Die finnische folkloristische Methode*, Helsingfors 1911; *Übersicht über einige Resultate der Märchenforschung*, Helsinki 1931, FFC nr 96.

⁶ J. Krohn, *Suomalaisen kirjallisuuden historia*, t. 1, Helsinki 1883—1885, s. 346.

⁷ K. Krohn, *Wo und wann entstanden die finnischen Zaubervlieder*. „Finnischen-Ungarische Forschungen” 1901—1902, nr 1—2.

⁸ K. Krohn, *Kalevalan runojen historia*, Helsinki 1903.

⁹ K. Krohn: *Kalevalan kysymys*, Helsinki 1918, s. 112; *Kalevala-studien*, Helsinki 1924—1928, t. 1, s. 126, t. 2, s. 146, 189.

¹⁰ J. Jakkola, *Sankarirunoutemme muinaissuomalaisen etupiirien kuvastajana. Kalevala — kansallinen aarre*, Porvoo—Helsinki 1949; U. Harva, *Kalevan miekka*, „Virittäjä” 1933; V. Tarkiainen, *Kalevalan historiallinen arvo*, Helsinki 1921; A. Aarne: *Vergleichende Märchenforschungen*, „Mémoires de la Société Finno-Ougrienne” 1907, nr 25; *Verzeichnis der Märchentypen*, Helsinki 1910; I. Kemppinen, *The Ballad of Lady Isabel and the False Knight*, Helsinki 1954; M. Haavio: *Suomalaisen muinaisrunouden maailma*, Helsinki 1935; *Kansanrunojen sepittäjät*, „Virittäjä” 1949, nr 1/2.

¹¹ N. P. Andrejew, *Die Legende von Räuber Madej*, Helsinki 1927, FFC nr 69; W. Anderson: *Kaiser und Abt*, Helsinki 1923, FFC, nr 42; *Roman Apuleja i narodnaja skazka*, Kazań 1914; *Der Schwank vom alten Heidelbrand*, Dorpat 1931; *Geographisch-historische Methode*, [w:] *Handwörterbuch...*, t. 2; H. O. Nygard, *The Ballad of Heer Halewijn. Its Form and Variations in Western Europe*, Helsinki 1958, FFC nr 169; A. Aarne i S. Thompson, *The Types of the Folk-Tale*, Helsinki 1928, FFC nr 74; S. Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature*, Helsinki 1932—1935, FFC nr 106—109, 116; J. Krzyżanowski, *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym*, Warszawa 1947.

¹² Krytykę Krohna w gronie fińskich folklorystów obszernie zreferował J. Hautala w pracy *Finnish Folklore Research 1828—1918*, Helsinki 1969, s. 161—171. Por. również: E.N. Setälä, *Sammon arvoitus*, Helsinki 1935; A.R. Niemi, *Runontutkimuksemme metodista*, Porvoo 1929; V. Salmiinen, *Karjala runojen maana*, „Kalevalaseuran Vousikirja”, 1940/1941.

¹³ Por. C.W. von Sydov, *Selected Papers on Folklore*, Copenhagen

Dzieje fińskich badań folklorystycznych w istocie swej aż do połowy lat pięćdziesiątych były dziejami badań nad dawnymi runami¹⁴. Cały ten długi okres charakteryzował się licznymi próbami wyjaśnienia dziejów run kalevalicznych za pomocą metody geograficzno-historycznej. Mimo iż metoda ta osiągnęła międzynarodowy rozgłos przede wszystkim dzięki studiom bajkozawczym, to na gruncie fińskim dialog metodologiczny ograniczał się do dyskusji wokół badań dawnych run¹⁵. W rezultacie badacze run porzucili ideę rekonstrukcji dokładnych form archetypicznych i wkrótce dostrzegli, iż bezowocne stają się poszukiwania czasu i miejsca powstania run, tak jak niemożliwym staje się wyjaśnienie całej specyfiki tych pieśni.

Wydaje się, iż warto przytoczyć skróconą charakterystykę owej skomplikowanej bazy materiałowej, która miała tak istotne znaczenie w badawczej metodzie Krohnów, jak również w opartej na niej metodzie typologicznej¹⁶:

Przyjęto się, iż runy kalevaliczne dzielimy na cztery grupy: pieśni epickie i liryczne, pieśni weselne i zaklęcia magiczne. Charakterystyczną ich cechą jest kształt metryczny wiersza (tzw. metrum-Kalevali) występujący na obszarze językowym Estonii, Finlandii i Karelii. Jest to wspólne metrum przydające wszystkim runom cechę dystynktywną. Ten sam wers może występować w ogromnej liczbie kontekstów, ale też większość słynnych wersów może występować w jednym utworze. W ocenianiu pierwotnego lub wtórnego statusu pieśni kanonem stają się pewne kryteria oryginalności.

Runy epickie, na które zwróciła uwagę większość badaczy, były zróżnicowane pod względem formy i objętości: od pojedynczych wersów lub ułamków legend i ballad — po heroiczne pieśni zbudowane z setek wersów. Czasem te dłuższe pieśni przybierały formę zminiaturyzowanej epiki. Z badawczego punktu widzenia najbardziej enigmatyczne były pieśni heroiczne oparte na temacie Kalevali (tj. runy, na których podstawie Lönnrot ułożył epos). Ze względu na trudność odnalezienia jakichś bezpośrednich paralel interpretacja tych run wzbudziła najwięcej kontrowersji. Kategorię pieśni najłatwiejszych w objaśnieniu ich tła kulturowego stanowią te runy, których substytuty i odpowiedniki funkcjonują w europejskiej tradycji pieśniowej. Tego typu pieśni cechuje tematyka chrześcijańska.

1948, s. 189—219; H. Jason, *The Russian Criticism of the „Finnish School” in Folklore Scholarship*, „Norveg” 1970, nr 14; O.W. Kuusinen, „Kalevala” *nieuwiadajemyj epos karelo-fińskiego naroda*, [w:] *Trudy jubilejnoj naucznoj sessii poswiaszczenoj 100-letiju pošnogo izdanija „Kalevali”*, Pietrozawodsk 1950; D.W. Bubrlich, *K woprosu ob etniczskoj pri nadležnosti run „Kalevali”*, tamże, W.M. Zirmunskij, „Kalevala” *i fińska burżuaznaja folklorisitika*, tamże; W.I. Jewsiejew, *Istoriczeskije osnovy karelo-fińskiego eposa*, t. 1—2, Moskwa-Leningrad 1957—1960.

¹⁴ J. Hautala, *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*, Turku 1954, s. 24.

¹⁵ Hautala, *Finnish Folklore...*, s. 106.

¹⁶ Na tematy metody typologicznej patrz *ibidem*, s. 167—168; M. Kuusi, *Sampo-eepos. Typologingen analyysi*, „Mémoires de la Société Finno-Ougrienne” 1949, nr 16, s. 10 i nast.; J. Hautala, *Lauri Lappalaisen runo. Vertaileva kansanrunoudentutkimus*, Helsinki 1945, s. 7—14.

Zgromadzone warianty run w tzw. metrum-Kalevali ocenia się na 100 tysięcy. Najwięcej pochodzi ze wschodniej Finlandii, rosyjskiej Karelii i Ingrii [estońskiej — przyp. V.K.]. Z całej tej ogromnej liczby pieśni zaledwie tylko kilka tematów funkcjonowało na terenie zachodniej Finlandii w wieku XIX, tj. w okresie, w którym najwięcej run zgromadzono i zapisano. Tradycja pieśni kalevalicznych przetrwała na fińskim obszarze językowym. [...] W wieku XIX na północ od jeziora Ładogi utrzymywała się moda solowego śpiewu mężczyzn, na południu zaś śpiewały zazwyczaj kobiety wspomagane przez chór. [...] Brak informacji o śpiewaniu profesjonalnym. Wykonywanie pieśni było częścią składową codziennego życia chłopów, myśliwych, rybaków¹⁷.

Następstwem metody Krohna — ustalonej w celu przebadania dziejów i ewolucji run — stała się tzw. monografia runa. Zadaniem badawczym monografii runa było wyjaśnienie węzła wariantów pojedynczego runa, które częstokroć gubiło swe zakończenia, wchodząc w obszary dziesiątek innych pieśni. W praktyce oznaczało to rekonstrukcję prototypów i archetypów pieśni oraz analizę jej cech oryginalnych i wtórnych. Takie postępowanie badawcze miało na celu osiągnięcie ostatecznych wniosków o hipotetycznej podstawowej formie runa, najczęściej zaś — o jego podstawowej treści, czasie i miejscu powstania. Praktycznym wyrazem tak pojętego zadania badawczego miało być studium *Püspa Henrik ja Lalli* pióra Martiego Haavio¹⁸, ogłoszone jako monografia runa, w rzeczywistości jednak odbiegające od teoretycznych założeń takiej monografii. Badacz ustalił, co następuje:

1. pieśń dotyczy wydarzenia historycznego, a mianowicie krucjaty angielskiego biskupa Henryka do Finlandii i jego gwałtownej śmierci z rąk fińskiego chłopca imieniem Lalli (źródła historyczne potwierdzają tę informację);
2. dokumenty kościelne i historyczne z okresu katolickiego świadczą, iż temat pieśni dostosowany jest do zamierzczego klimatu kulturowego;
3. ekwiwalentne motywy i analogiczne tropy stylistyczne pieśni istnieją tak w skandynawskiej tradycji balladowej, jak i europejskiej tradycji chrześcijańskiej;
4. ustna tradycja ludowa przechowała jedynie pięć wariantów

¹⁷ Skrócona wypowiedź Kuusiego z 1963 r. cytowana w pracy: O. Lehtipuro, *Trends in Finnish Folkloristics*, „Studia Fennica” 1974, nr 18, s. 10—11.

¹⁸ M. Haavio, *Püspa Henrik ja Lalli. Püspa Henrikin surmavirren historia*, Porvoo 1948. Na marginesie: wersja ballady o śmierci biskupa Henryka w formie zapisu siedemnastowiecznego jest najstarszym manuskrytem Archiwum Fińskiego Towarzystwa Literackiego. Reprodukacja manuskrytu ballady i jej angielski przekład ukazał się w 1967 r. Por. *Püspa Henrikin Surmavirsi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansainvälinen arkiston vahin käsikirjoitus. The Ballad of the Death of Bishop Henry. The Oldest Manuscript in the Folklore Archives of the Finnish Literature Society*, ed. by U. Vento, Helsinki 1967.

runa mimo funkcjonowania obfitej tradycji prozatorskiej dotyczącej tematu tej pieśni.

Studium nad unikatową pieśnią o śmierci biskupa Henryka stało się swoistym modelem badawczym. Jednakże wiarygodność interpretacji uzyskana została nie dzięki „metodzie fińskiej”, lecz dzięki wykorzystaniu wyników metod innych dyscyplin, co w znacznym stopniu umożliwiło wielostronne objaśnienie tego heterogenicznego i unikatowego materiału.

Po drugiej wojnie światowej w środowisku folklorystów fińskich zajmujących się runami kalewalicznymi narastały liczne wątpliwości natury metodologicznej. Zastanawiano się nad sensem podejmowania kwestii niejasnych, zadawano pytanie: czy na podstawie dziewiętnastowiecznej tradycji pieśniowej uczone może rekonstruować wiekowe nawarstwienia utworu w stopniu niezawodnie pewnym przy jakże pracochłonnej próbie realizacji projektu badawczego?¹⁹ Przez całe bowiem lata folklorysty fińscy rozprawiali o prawdopodobnych, inicjalnych wątkach i fabułach, nie ustalając jednoznacznych form podstawowych konkretnych run.

Wyraźnym odejściem od tej tendencji była próba przeprowadzenia szerszej analizy pieśni kalewalicznych zademonstrowana przez Matti Kuusiego w 1949 r. w pracy na temat tzw. epiki-Sampo. Praca ta, którą sam autor określił jako eksperyment metodologiczny, była próbą wydzielenia inter-związków tzw. run-Sampo i rozplanowanie ich prototypów w okresie poprzedzającym kontaminację języków, która nastąpiła w XVII w. jako wynik przemieszczeń demograficznych. Problemem kluczowym stało się zagadnienie relatywnego datowania run. Kuusi zapytuje: czy informacja, iż pięć run funkcjonujących jako luźno powiązane z sobą epizody epickie na terenie dziewiętnastowiecznej Karelii, wystarcza, by zdecydować, czy runy te pochodzą z tego samego okresu historycznego, czy też z różnych epok?²⁰ Badacz ilustruje ten problem następująco:

Pomyślmy o modernizacji sztuki Shakespeare'a: oparta na neoattyckiej komedii inspirowe z kolei sztukę średniowieczną, obie zaś stanowią podstawę *Komedii pomyłek* Shakespeare'a, którą scenarzysta lub reżyser adaptuje w nowej wersji w w. XX. W takim sensie ostatni kształt sztuki jest połączeniem twórczego wysiłku różnych epok i indywidualności, jednakże w ostatecznej analizie jest tylko i wyłącznie dziełem Shakespeare'a. Analogicznie dziewiętnastowieczny wariant pieśni jest w takim samym stopniu kolektywny, jak i indywidualny. Z jednej strony mamy do czynienia z zapożyczeniami literackimi, kliszami, naśladownictwem, modernizowaną

¹⁹ Większość badaczy fińskich reprezentowała postawę raczej sceptyczną, jedynie Kuusi wyróżniał się umiarkowanym i ostrożnym optymizmem, co potwierdziły jego późniejsze prace.

²⁰ Kuusi, *op. cit.*, s. 333, 347.

poetyką, z drugiej zaś z ekspresją pojedynczego, jedyne w twórczej i poetyckiej strukturze wytworu ducha epoki²¹.

Kuusi zastanawia się nad istnieniem możliwości wyjaśnienia nawarstwień różnych epok w sytuacji, gdy dotychczasowi badacze run-Sampo doszli do diametralnie sprzecznych wniosków. Zdaniem uczonego stan ten zdeterminowały następujące przyczyny metodologiczne:

1. stosowanie metod różnych dyscyplin (różnice w metateoriach i tzw. teoriach personalnych);
2. podporządkowywanie interpretacji dominującym szkołom myślenia (różnica w teoriach specjalnych);
3. traktowanie materiału jako zorganizowanej masy badawczej, z której arbitralnie wydobywano ślady oryginalności (różnice w teoriach personalnych i technikach badawczych)²².

W pracy *Sampo-eepos* Kuusi zaprezentował możliwość przeprowadzenia systematycznej analizy 41762 wersów. Analiza eksplicitna dokonana za pomocą specjalnego kodu obejmuje tekst, który ze względu na trudność w odbiorze czytelniczym jest bez precedensu w historii fińskiej folklorystyki. Nic tedy dziwnego, że przykład *Sampo-eepos* nie wpłynął inspirująco na innych badaczy.

Problem metody datowania podnosił Kuusi kilkakrotnie w różnych publikacjach²³, opowiadając się za stosowaniem kryteriów strukturalnych i stylistycznych. W jednej z najnowszych prac poświęconych temu zagadnieniu podkreśla, iż istotą metody datowania jest analiza stylistyczna, której podstawy wyklada następująco:

Różne cechy stylistyczne przedstawiają sobą zróżnicowaną wartość jako kryteria datowania. Istnieją środki i figury stylistyczne pozornie niezmiennie i ponadczasowe, które powtarzają się we wszystkich runach kalewalicznych, np. aliteracja lub klisze wyrażające upływ czasu lub pokonywanie odległości. Ponadto istnieją efemeryczne, ulegające modom cechy wskazujące na pokrewieństwo danej grupy pieśni, jednakże z racji ich ulotnego i krótkotrwałego charakteru nie ułatwiają relatywnego określenia wieku run. Wreszcie istnieją długie serie mutacji, tworzące nieprzerwaną linię rozwojową, które w mniejszym lub większym stopniu pomagają zlokalizować pojedynczą pieśń lub całą grupę run w dziejach literatury ustnej. Zewnętrzny kształt runa, jego „plan” wydaje się być elementem najbardziej zachowawczym. Natomiast zróżnicowane wzorce tematyczne, fabuła i struktura decydują o aktualnej popularności danego runa, lecz równocześnie utrudniają jego objaśnienie na międzynarodowym tle porównawczym. Być może, iż najważniejsze, choć nie wydobyte, kryteria wieku run tkwią w tysiącletnim procesie modernizacji formy poetyckiej, cha-

²¹ *Ibidem*, s. 347.

²² *Ibidem*, s. 323—325.

²³ M. Kuusi, *Über Wiederholungstypen in der Volksepik*, „*Studia Fennica*” 1952, nr 6; *Kalevalaisen muinaisepiikan viisi tyylikäutta*, „*Kalevalaseuran Voutilinen*” 1957, nr 37.

rakteryzującej tradycję Kalevali. Kształtujący bowiem przez wieki swą postać język staje się pod względem syntaktycznym tworem coraz bardziej skomplikowanym, przybierającym w toku rozwoju coraz to inne kształty innowacyjne refrenów i powtórzeń²⁴.

Istnienie tradycji runicznej wiąże się ściśle z mechanizmem jej funkcjonowania i przekazywania z pokolenia na pokolenie, a co za tym idzie, z zagadnieniem roli indywidualnych nosicieli tradycji. Zagadnienie to stało się istotnym problemem badawczym folklorystyki fińskiej już we wczesnych latach powojennych, aczkolwiek dyskusje metodologiczne na ten temat rozpoczęły się wcześniej i trwają do dnia dzisiejszego.

Przez wiele lat studia nad indywidualnymi nosicielami (śpiewakami ludowymi) przekazów runicznych przebiegały właściwie dwutorowo. Z jednej strony dostrzegano w nich twórczo utalentowane jednostki, a zatem ograniczono badania do zagadnień osobowości i psychologii indywidualnej²⁵. Z drugiej zaś widziano w śpiewakach przedstawicieli konkretnego środowiska społecznego, badając twórczą działalność tych jednostek poprzez pryzmat uwarunkowań różnych mechanizmów kontroli społecznej, skupiając się na zewnętrznej, sytuacyjnej, formie przekazywania pieśni²⁶.

Niezależnie od wskazanego wyżej ukierunkowania większość badaczy zastanawiała się również nad rolą śpiewaka w rozwoju i transformacji pieśni²⁷. Proces transmisji run rozpatrywano pod kątem pierwszego twórcy, jak również pod kątem odtwórców i nosicieli. Kaarle Krohn był pierwszy, który traktował pieśń ludową jako fundamentalnie indywidualny wytwór²⁸, śpiewaków zaś jako biernych „magazynierów” przechowujących słowa i muzykę, których twórcza działalność istniała poza substratem wytworu²⁹.

Problem pierwszego twórcy nawiązuje ściśle do zagadnienia podstawowej formy pieśni. Wychodząc z tego założenia, Martti Haavio postuluje, by poeta *anonymus* został usytuowany w czasie i miejscu, w specyficznym kontekście kulturowym³⁰. Jednocześnie

²⁴ M. Kuusi, *Le Discours direct comme critère de datation de la poésie épique ancienne*, Budapest 1972.

²⁵ Por. M. Haavio, *Vuimeiset runonlaulajat*, Porvoo 1943, oraz pracę zbiorową *Karjalan Laulajat (Pieśniarze Karelii)*, red. P. Virtaranta, V. Kaukonen, M. Kuusi, L. Virtanen, Helsinki 1968.

²⁶ Por. E. Enäjärvi-Haavio, *Pankame käsi kätēhen. Suomalaisen kansanrunojen estittämistavoista*, Porvoo 1949; L. Virtanen, *Kalevalainen laulutapa Karjalassa, „Suomi”* 1968, nr 1/113.

²⁷ Hautala, *Finnish Folklore...*, s. 31, 72–74.

²⁸ K. Krohn: *Die folkloristische Arbeitsmethode, begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern*, Oslo 1926; *Folklore Methodology, Formulated by Julius Krohn and Expanded by Nordic Researchers*, Austin (Texas), 1971, s. 25.

²⁹ Krohn, *Folklore Methodology...*, s. 64 i nast.

³⁰ M. Haavio, *Väinämöinen, Eternal Sage*, Helsinki 1952, s. 38–39
FFC nr 144.

Haavio przeciwstawia biernych nosicieli pieśni tym śpiewakom, którzy odegrali aktywną rolę w jej rozwoju poprzez twórcze przekształcanie tekstu i różnicowanie jego redakcji³¹. Nowe spojrzenie na omawiane zagadnienie zaproponował — na długo przed wystąpieniem Lorda³² Jouko Hautala w pracy *Lauri Lappalaisen runo* w 1945 r.:

Wyobraźmy sobie moment tworzenia pieśni przez pierwszego barda i dalsze koleje jej rozwoju. Po pierwsze śpiewak-autor musiał dysponować „tematem”. Następnie musiał opracować „formę metryczną wiersza” [...] Jeśli zakładamy, iż runy w tzw. metrum-Kalevali nie były tworzone w tym samym okresie, to musimy pamiętać, iż poza autorską i wykonawczą formą wyrazu mamy do czynienia z określoną tradycją i procesem rozwojowym. Poeta ludowy nie zna pojęcia prozodii, a jego twórczość budowana jest na podstawie znanych mu analogii formalnych. Oczywiście proces wydobycia całych wersów i strof z „magazynu pamięci i wiedzy” poety ludowego odbywa się nieświadomie. [...] Toteż te same wersy mogą funkcjonować jako „oryginalne” w jakiejś pojedynczej pieśni, wiążąc się z innymi pieśniami w ich genezie. Z kolei np. śpiewak ludowy mógłby wyrazić ten sam temat w kilku pieśniach układanych na różne okazje — i tu również mielibyśmy do czynienia z poszczególnymi „formami podstawowymi”. Można również przypuszczać, iż pewne stałe formy rozwinęły się dopiero na dalszym etapie funkcjonowania pieśni, na co w niemalym stopniu wpłynął ekstensywny zasięg tradycji³³.

Z koncepcji Hautali wynikają zatem argumenty przeciw generalizowaniu i interpretowaniu tradycji kalewalicznej li tylko w kategoriach techniki formuł ustnych. Świadczyłoby to, iż większość wersów epiki kalewalicznej (z wyjątkiem kilku klisz) może być przypisana jednej pieśni. Z drugiej zaś strony liczne obserwacje wskazują, iż śpiewacy ludowi podświadomie lub świadomie dążą do oryginalności, aczkolwiek zdają sobie sprawę, iż powinni tak śpiewać, jak czynili to ich rodzice³⁴. Współcześni folklorysty fińscy dostrzegają konieczność zrewidowania i ujednoczenia swych poglądów w tej kwestii, zwłaszcza w sytuacji obecnego stanu badań, w świetle którego jawi się iluzoryczny obraz epiki kalewalicznej jako rodzaju bardziej statycznego niż np. serbska tradycja pieśniowa³⁵.

Ostatnio lansowana koncepcja, którą w pewnym stopniu inspirowała lingwistyka, łączy w sobie wymienione poglądy wraz z analizą gatunkową repertuaru indywidualnego pieśniarza. Jednocześnie postuluje się przewertowanie tekstów kalewalicznych pod nowym kątem z uwzględnieniem dotychczasowych doświadczeń

³¹ *Ibidem*, s. 40—42.

³² A. B. Lord, *The Singer of Tales*. Atheneum, New York 1965.

³³ J. Hautala, *Über Arbeitsweise und Möglichkeiten bei der Erforschung altfinnischer Runendichtung*, „*Studia Fennica*” 1947, nr 6, s. 40—43. Jest to publikacja w formie artykułu pracy cytowanej w tekście.

³⁴ Haavio, *Väinämöinen*, s. 40—41.

³⁵ *Epos stowiańskich narodów*, red. P. G. Bogatyriew, Moskwa 1959.

i bałkańskich, i fińskich — od „kodu kalevalicznego” po metodę analizy tekstologicznej w aspekcie holistycznej analizy kulturowej formy kalevalicznej i praw rządzących gatunkami kalevalicznymi³⁶.

Obserwacja osiągnięć fińskiej folklorystyki w ostatnich latach unaocznia, iż problematyka badawcza wiążąca się z klasycznym już rodzajem — epiką kalevaliczną — ustępuje miejsca badaniom nad innymi tematami i zagadnieniami folklorystycznymi, o czym świadczą osiągnięcia paremiologicznej szkoły w Helsinkach zorientowanej strukturalistycznie i lingwistycznie oraz szkoły antropologiczno-kulturowej w Turku ukierunkowanej analityczno-funkcjonalnie.

Najnowsze prace dotyczące run kalevalicznych powstały za granicą — chodzi o obszerny komentarz do *Kalevali* pióra Hansa Fromma³⁷ oraz studia na temat folklorystycznych związków fińsko-słowiańskich opracowane przez Felixa J. Oinasa³⁸.

³⁶ Lehtipuro, *op. cit.*, s. 17—19. Por. J. Pentikäinen: *Marina Takalon uskonto. Uskontoantropologinen tutkimus*, „SKS:n toimituksia” 1971, nr 299; *Repertoire Analysis*, referat wygłoszony podczas VI Międzynarodowego Kongresu Folklorystów, Helsinki 16—21 VI 1974.

³⁷ *Kalevala. Das finnische Epos des Elias Lönnrot*. Aus dem Urtext übertragen von L. Fromm und H. Fromm. Kommentar von H. Fromm, München 1967.

³⁸ F.J. Oinas, *Studies in Finnic-Slavic Folklore Relations*, Helsinki 1969, FFC nr 205.